

УДК 82-313.3.161.2.091 Анд
DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.33.2.30>

ОБРАЗ ЛЬВОВА У ЗБІРЦІ Ю. АНДРУХОВИЧА «ЛЕКСИКОН ІНТИМНИХ МІСТ»

IMAGE OF LVIV IN THE COLLECTION OF Y. ANDRUHOVYCH “LEXICON OF INTIMATE CITIES”

Михайленко В.О.,

orcid.org/0000-0003-2584-5571

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри лінгводидактики та іноземних мов

Державного університету інтелектуальних технологій і зв'язку

Сафонова Н.В.,

orcid.org/0009-0003-3132-8957

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри лінгводидактики та іноземних мов

Державного університету інтелектуальних технологій і зв'язку

У статті проаналізовано художні засоби створення образу Львова у збірці Ю. Андруховича «Лексикон інтимних міст». Наголошено, що цьому місту в книзі відведена особлива роль: це єдиний твір, у назві якого відсутня дата відвідування автором, що вказує про надособливе його ставлення до цього урбаністичного простору. Есей «Львів, завжди», що увійшов до збірки «Лексикон інтимних міст», є квінтесенцією написаного раніше про столицю Галичини, однак доповненою новими цікавими мотивами й ідеями. Попри виняткову закоханість у місто автор показав Львів не як територію розкоші й пишноти, а як топос різючих контрастів. Основні художні практики у зображенні Львова такі: відсутність деталізації в описах; акцентування не на топових місцях і локаціях; порівняння міста з іншими урбаністичними топосами, проте це не пошук спільного / відмінного в територіях, це віддзеркалення враження від інших міст у Львові і відлуння львівських мотивів в інших містах; згадування відомих постатей, що сформували обличчя Львова; вкраплення мотивів художніх творів багатьох письменників, що писали про Львів. У статті зроблено висновок, що Львів постає таким собі міфічним простором, який складається з фрагментів, котрі вирізняються якостями фізичними і містичними і мають не наукові, а лише есеїстичні пояснення (наявність / відсутність / різна концентрація позитивної і негативної «енергетики»). До того ж психофізіологічні механізми, що породжують його архетипічну структуру, універсальні («це сама дійсність, але вона твоя»). Звісно, «базовим» переживанням тут залишається егоцентрична позиція суб'єкта пізнання, адже починається з юнацького засвоєння світу автора, простір навколо якого розташовується концентричними зонами, що розрізняється ступенем близькості / віддаленості, засвоєності / відчуженості, захищеності / проникливості. Через те Львів ще постане предметом есеїстичної обсервації у нових есеях Ю. Андруховича, адже грані цих зон розмиті, а простір для їх осмислення – невичерпний.

Ключові слова: Ю. Андрухович, Львів, місто, топос, збірка, образ, художні практики.

The article analyzes the artistic means of creating an image of Lviv in the collection «Lexicon of Intimate Cities» by Y. Andruhovych. It is emphasized that this city has a special role in the book: it is the only work in the title of which the date of the author's visit is missing, which indicates the author's special attitude to this urban space. The essay «Lviv, always», included in the collection «Lexicon of Intimate Cities», is the quintessence of what was previously written about the capital of Galicia, but supplemented with new interesting motives and ideas. Despite his exceptional love for the city, the author showed Lviv not as a territory of luxury and splendor, but as a topos of striking contrasts. The main artistic practices in the depiction of Lviv are as follows: lack of detail in the descriptions; emphasis is not on top places and locations; comparison of the city with other urban topos, however, this is not a search for common / different in the territories, it is a reflection of the impression of other cities in Lviv and echoes of Lviv motifs in other cities; mention of famous figures who shaped the face of Lviv; interspersed with motifs of artistic works of many writers who wrote about Lviv. The article concludes that Lviv appears as a kind of mythical space, which consists of fragments that are distinguished by physical and mystical qualities and have not scientific, but only essayistic explanations (presence / absence / different concentration of positive and negative «energy»). In addition, the psychophysiological mechanisms that give rise to its archetypal structure are universal («this is reality itself, but it is yours»). Of course, the «basic» experience here remains the egocentric position of the subject of knowledge, because it begins with the author's youthful assimilation of the world, the space around which is arranged in concentric zones, differing in the degree of closeness / remoteness, assimilation / alienation, protection / insight. Because of that, Lviv will still be the subject of essayistic observation in Y. Andruhovych's new essays, because the edges of these zones are blurred, and the space for their interpretation is inexhaustible.

Key words: Yu. Andruhovych, Lviv, city, topos, collection, image, artistic practices.

Постановка проблеми. Збірка «Лексикон інтимних міст» Ю. Андруховича, відомого сучасного літератора, стала результатом його численних подорожей різними містами й країнами світу. У цій книзі автор зібрав враження про 111 міст,

які йому вдалося відвідати в різні роки. Автор назвав свою збірку «інтимним лексиконом», бо есеї в ній згруповані за алфавітним принципом. У книзі йдеться про особистісне сприйняття кожного міста, тож із цих творів навряд чи вдасться

створити цілісне уявлення про той чи той урбаністичний топос, однак точно вийде сформулювати розуміння того, яким певне місто постало у свідомості самого письменника, адже це закарбувалося у його есеїстичній спадщині.

Неозброєним оком видно, яким містам автор віддає перевагу. Одним він приділяє декілька рядків («Єнакієве», «Єрусалим», «Истад») через те, що не був там або місто зовсім не сподобалося), а іншим виділяє понад 10 шпальт тексту. До таких міст відноситься Львів. І якщо есеї про всі інші міста супроводжуються обов'язково датою перебування (наприклад, «Лісабон, 2000, 2005», «Оснабрюк, 2005»), то щодо Львова використано уточнення «завжди». Безперечно, ставлення до цього міста в автора особливе, про що сказано вже у вступі: «Пишучи про нього [про Львів – Н. С., В. М.], я вже не можу не повторюватися. Утім, я намагатимуся з кожного повтору, якщо він таки неунікнений, видобути хоча б одну несподіванку. Без несподіванок, передусім для самого автора, писання перестає бути писанням і перетворюється на переписування. Якщо вдаючись до повторів, я підбиратиму зовсім інші слова, то це вже будуть повтори» [3, с. 261].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Книга Ю. Андруховича «Лексикон інтимних міст» уже багато разів ставала об'єктом різновекторних наукових студій. У дослідженнях Д. Васілієвича, Г. Випасняк, І. Вуківської, С. Гуцол, О. Даниліної, В. Добровольської, В. Загороднюк, О. Калинюшко, К. Корнілової, А. Пройдакова, Т. Шевченко тощо порушуються жанрові особливості збірки, її художні прикмети, здійснюється огляд подорожніх, топологічних, урбаністичних та інших мотивів. Наприклад, досліджуючи топос міста, В. Добровольська пише: «Твір Юрія Андруховича «Лексикон...» розкриває образи всесвітньо відомих, історично важливих міст на основі спогадів, досвіду, вражень автора-мандрівника, порушує актуальні філософські проблеми, зміщує і трансформує традиційну часопросторову організацію тексту, який складається із окремих міні-розділів, самостійних розповідей, характеризується асоціативним зображенням дійсності, що для нас є вагомим аргументом жанрової ідентифікації твору як есеїстичного роману» [4, с. 284], а В. Загороднюк, зосереджуючись на жанрових особливостях твору, зазначає: «Ці есеї становлять романне полотно, їм властиві динаміка подорожі, широкий спектр асоціацій та інформації» [6, с. 200]. Між тим, не так часто можна зустріти публікації, у яких дослідники зосере-

джуються на аналізі якогось одного міста. Саме це ми і зробимо в цій публікації, зупинившись на образі Львова.

Постановка завдання – проаналізувати основні художні практики у створенні образу Львова у збірці «Лексикон інтимних міст». **Об'єктом** дослідження є есеї «Львів, завжди» збірки «Лексикон інтимних міст». **Предметом** дослідження є художні практики у створенні образу Львова в зазначеному творі.

Виклад основного матеріалу. До образу Львова автора уже звертався неодноразово у збірках есеїстики «Дезорієнтація на місцевості», «Диявол ховається в сирі», «Мала інтимна урбаністика» тощо. Принагідно він цього образу торкався і в інших книгах, наприклад, «Тут похований Фантомас». Зображуючи Львів у своїх ранніх есеях, митець прагнув продемонструвати ідею того, що може статися з урбаністичним простором, якщо його позбавити його ж природного атрибуту. З погляду Ю. Андруховича Львів – це європейське місто, до того ж Місто-корабель, торгове місто, річкою якого йшли торгові судна, а з іншого – це місто-привид, бо воно давно загубило свою артерію, тобто природне життя, тому в цьому місті таким сильним є відчуття усіх складників «річкового космосу» – русалок, nereїд, сирен, водяних зміїв тощо, «тут настільки відчутний брак води, що мешканці найдавніших дільниць сповідають культ Когось, Хто замінив би у воду вино» [1, с. 26]. Але це не заважає авторові, наприклад, побачити інший міфологічний бік Львова через те, що міська річка зохвана, точніше похована під Оперою і становить «гігантський річковий надгробок чи навіть мавзолей» [2, с. 202].

Якщо есеї «Місто-корабель» («Дезорієнтація на місцевості») – спроба вписати місто Лева у європейський контекст, то твір «Мала інтимна урбаністика», у якому також ідеться про Львів, – особистісне одкровення автора про галицький мегаполіс на тлі іншого українського мегаполіса – Києва. Твір є багато в чому автобіографічним, адже в його основі – особистісні враження, приватні медитації, нав'язані вимушеним перебуванням у двох столицях – Західної і Східної України. Як можна зрозуміти з тексту, автор не ідеалізує жодне з міст. Він навіть намагається створити ілюзію того, що його підхід до створення образу двох урбаністичних топосів однаковий – про це свідчить анафора «Добре, що я не живу в Києві / Львові». Проте незважаючи на те, що ця ілюзія наявна в тексті, все ж таки обидва міста зображуються неоднаково. Львів постає

містом молодості, юності, тому описується в інтимно-теплих фарбах, хоч і без прикрас. Львів інтерпретується ніби в трьох вимірах – уявному, справжньому й паралельному. Уявне місто – ідеалістична картина середньовічного міста, яке зберегло до сьогодні старі звичаї, обряди та «середньовічну архітектуру» [Див.: 2; 5]. Реальне місто – це малопривабливі передмістя й новобудови, нагромадження промислових територій, скло і бетон, «фатальна безпорадність міської влади з водою, каналізацією, транспортом» [1, с. 14]. Інший – паралельний, втаємничений Львів – це «перегляд фільму Тарновського, прогулянка Личаківським цвинтарем, опівнічне збігання в темряву схилами Високого Замку» [1, с. 14]. Обидва обличчя Львова, проте, близькі автору. Чого не можна сказати про Київ, який зображено переважно в похмурих, неясних тонах. Т. Шевченко звертає увагу на це: «Обидва міста – це варіанти одного образу прірви. У першому випадку прірва є засобом очищення, в другому – деградації й смерті» [7, с. 287].

Есей «Львів, завжди», що увійшов до збірки «Лексикон інтимних міст», є квінтесенцією написаного раніше про столицю Галичини, однак доповненою новими цікавими мотивами й ідеями. Ю. Андрухович зафіксував у творі Львів, побачивши в ньому не лише фасадні прикраси і нафарбовані центральні вулиці, прикметні оку туриста, а й притьмарені часом віддалені вулички й парки. Іншими словами, автор, попри виняткову закоханість у цей простір, показав Львів не так як місто розкоші й пишноти, скільки місто різних контрастів.

Великий твір про Львів автор подрібнив на міні-розділи, кожен аспект буття Львова висвітлив окремо: «Місто-порт», «Місто-перехрестя», «Місто-цирк», «Місто-дурисвіт», «Місто-кат», «Місто-жертва», «Місто-патріот», «Місто-дисидент», «Місто-цвинтар», «Місто-симулякр», «Місто-фантазм». Усі назви є складними словами, написаними через дефіс, у яких обидві частини є рівнозначними і однаковою мірою вагомими. А. Сфграфова пише: «Заголовок-слово у тексті функціонально збагачується, слово починає сприйматися у відповідному контексті не стільки прямо, у лексико-графічно закріпленому значенні, скільки переносно, – цьому може сприяти актуалізація значень через повтори заголовного слова у тексті» [5]. Саме так відбувається в есеї Ю. Андруховича. Щоразу нова актуалізована грань міста (дурисвіт, кат, цвинтар, жертва, патріот) від розділу до розділу виступає своєрідною тезою самого корпусу тексту. Вторинна

номінація міста через багатоплановість своїх смислових і семантичних зв'язків з усім текстом актуалізує нові потенційно-функціональні можливості художнього увиразнення осмислюваного топосу, робить багатозначною одну і ту ж лексичну одиницю («місто»), розширює варіативні можливості читання про один і той же топос, збагачує читацькі інтенції, збільшує асоціативне поле реципієнта.

Так, у першій частині автор по-своєму інтерпретує відому легенду про підземну річку Львова і про те, що львівська опера будувалася саме над нею. Другий розділ присвячено осмисленню географічних переваг міста: «Львів ...є спільним зусиллям як Заходу, так і Сходу. Тепер додам, що Півночі і Півдня також» [3, с. 264]. «Місто-цирк» і «Місто-дурисвіт» присвячено підприємницьким якостям львів'ян різних національностей. Темним аспектам минулого Львова присвячені розділи «Місто-жертва» і «Місто-кат». У розділі «Місто-цвинтар» детально розповідається про Личаківське кладовище, яке на себе перебрало одну з легко вгадуваних туристичних локацій галицької столиці. Митець докладно описує значення цього некрополя для української і європейської ідентичності мешканців: «Личаківський цвинтар є містом у місті. При цьому, як завжди, лише внутрішнє місто й виявляється справжнім. Лише воно і тримає на собі весь тягар буття Львова. Личаківський – це злагода мертвих. Вони співіснують ідеально, усі разом і так близько – Банах і Коцко, Горголевський і Лівинський, Запольська і Крушельницька, Гроттер і Труш, ЯнЗаградник і Назар Гончар, Франко і Смольська, Шашкевич і Гоцинський, Конопницька і Рудницька, повстанці й митрополити, астрологи і капелани, революціонери й пілоти, жертви Талергофа, Берези, Бригідок, усі інші жертви тих інших жертв» [3, с. 278]. Завершує есей розділ «Місто-фантазм», у якому йдеться про майбутній роман самого автора «Ротації», події якого, за задумом есеїста, будуть у Львові.

Попри той факт, що автор намагається представити Львів як мозаїку, зіткану з множинностей, як багатоаспектну субстанцію, центром якої є він сам, образ Львова постає винятково з позиції концепції «своєї» території. Територія «кореневого простору», тобто місця, де людина легко розчиняється в архітектурі центральних площ, скульптурах на цвинтарі, гулі трамваїв, голубах на дахах тощо, де їй комфортно і затишно, а головне, де вона перебуває з однимумцями, є для Ю. Андруховича своєрідним продовженням себе, точкою самоідентифікації, власних світоглядних

позицій і разом з тим містком до вікових традицій, вартих постійного осмислення. Цей топос автор іменує своєю територією, про що він неодноразово писав у ранніх творах і продовжує це робити у тексті, котрий є об'єктом осмислення в цій публікації.

За Ю. Андруховичем, Львів, як і будь-яке місто, має свою мову. Він говорить своїми вулицями, площами, соборами, крамницями, ріками (реальними і уявними), спорудами і може бути усвідомлений як такий собі гетерогенний текст. Це особливий об'єкт художнього й есеїстичного осмислення, певна єдність, хоч і різномірна за суттю складників (уява, минуле, політика, історія, спогад, мрія). Львівський топічний зміст виникає внаслідок наявності в тексті певних семантичних тотожностей (ізотопій), які в сукупності дають нам уявлення про це місто, а головне – про роль цього міста в житті самого автора: «Львів є відповіддю на болючу й запущену потребу мати Своє Місто. На початку 1980-х, коли все починалося, Микола Рябчук, тоді ще поет, відчув його як «місто наше і одне-єдине». Зрештою, ось він (...) той вірш – і хай від нього знову все почнеться:

Відчуй його і слово те промов,
хай рушить час і сніг, немов лавина, –
це місто наше і одне-єдине,
немовлюбов і кров, і знову – кров» [3, с. 277].

Важлива прикмета у створенні образу Львова – окреслення його архітектурної самобутності, котра дозволяє вирізнити його з-поміж інших 110 міст у збірці. Проте ми не знайдемо докладних описів, сповнених деталей і подробиць, скажімо славнозвісної площі Ринок чи Собору Святого Юра. Йдеться про вгадуваність відомого топосу міста через деталь, словесно інкрустовану автором епітетом чи порівнянням. Наприклад: «Львів перестав бути явним портом і став таємним. ... Тому на його будинках стільки дельфінів. Вони стали другим за чисельністю (перший – лев) атрибутом у старій міській декорації. Можливо, це вони надали містові його особливої прохолодної слизькості. Про них можна було б назбирати окремий фотоальбом. Ними можна було б заселити окреме фотографічне море» [3, с. 262] (Фасад Палацу Бандінеллі, вул. Ставропігійська) або «У Львові катів селили не аж так драматично – наприклад, поміж мурів Галицької брами. “Поміж” означає, що Галицька брама була подвійна, зовнішня і внутрішня» [3, с. 269] (Галицька площа).

Автор часто порівнює Львів з іншими містами: українськими Ялтою, Одесою, Краматорськом, Кривим Рогом, Нікополем, закордонними

Парижем, Зальцбургом, Флоренцією, Міланом, Дубліном, Варшавою тощо. Проте, знову ж таки, це порівняння особливе. Тут не йдеться до відшукування спільних і відмінних рис Львова та інших топосів. Йдеться про відлуння вражень від інших міст у Львові і львівських мотивів в інших містах. Первинним для автора все-таки залишається сам Львів. Інші міста можуть служити лише його проєкцією чи екстраполяцією, як-от: «Іноді він Одеса. Це коли знову починає здаватися, ніби з-за дальніх будинків от-от визирне море чи хоч би шматочок порту. Іноді Калінінград. Іноді Трієст. Але дедалі частіше Кривий Ріг, Краматорськ або Нікополь. І найчастіше – місто без назви. Тобто без властивостей. На дві третини (дехто скаже – на сім восьмих) він ще й досі складається з незрозумілої та обшарпаної забудови Городоцького, Жовківського та Личаківського передмість. Яких вона років, часів, епох? До війни чи після? І якщо після, то після якої саме? І чи не від цього Львова намагається відвадити нас у своєму путівнику львівський таки професор Мечислав Орлович, коли радить “остерігатися третьорядних брудних єврейських готелів на передмістях”?» [3, с. 280].

Ще одна художня опція у створенні образу Львова – згадування його через твори відомих і мало знаних письменників, творчість яких є близькою авторові. Львів постає зриміше й виразніше крізь призму творчості Тараса Прохаська, Миколи Рябчука, Станіслава Лема, Павла Волчика тощо. Коментування того чи того твору стає частиною львівського топосу в есеї. Воно перетворюється на елемент авторської самоідентифікації і з самим містом, і з літературою про нього. Так, міркуючи про роман Станіслава Лема «Високий замок», митець, судячи з тексту, прагне створити свій варіант відомого простору і пропонує його «проспект»: «У романі місто перетвориться на перманентний гіпнотичний сеанс або суцільний атракціон, підозріло дешевий і демократично загальнодоступний, з парковими оркестрами, джазом, першим звуковим кінематографом та механічними ляльками. Місто в романі – це запаморочливі каруселі, палац привидів, бочка сміху, криві дзеркала, незліченні кіоски та кабінети, де скуповуються наївні й зачаровані душі приміського пролетаріату. В останній сцені цирк виявиться блошиним, а всі перипетії роману – галюцинацією хворого скарлатиною школяра, що прогулюючи уроки в луна-парку, забрів до павільйону розваг і задивився на шоу дресированих бліх» [3, с. 266].

Ще один прийом у створенні образу Львова – наповнення тексту прізвищами тих, хто сформу-

вав його обличчя, його зовнішній і внутрішній шарм. Йосиф Сталін, Саніслав Лем, Леополь фон Захер-Мазоха Старший, падишах Мурад, Іван Підкова, Микола Рябчук, Іван Франко, Назар Гончар, Соломія Крушельницька є такою ж частиною образу цього міста, як Площа Ринок, Личаківський цвинтар чи аптека «Під чорним орлом». Ці постаті сформували обличчя цього унікального міста на кордоні Сходу і Заходу, їх внесок вартий уваги, адже є частиною сьогодення й минулого Львова.

Отже, Львів у тексті постає таким собі міфічним простором, який складається з фрагментів, котрі розрізняються якостями фізичними і містичними, що мають не наукові, а лише есеїстичні

пояснення (наявність / відсутність / різна концентрація позитивної і негативної «енергетики»). До того ж психофізіологічні механізми, що породжують його архетипічну структуру, універсальні («це сама дійсність, але вона твоя»). Звісно, «базовим» переживанням тут залишається егоцентрична позиція суб'єкта пізнання, адже починається з юнацького засвоєння світу автора, простір навколо якого розташовується концентричними зонами, що розрізняється ступенем близькості / віддаленості, засвоєності / відчуженості, захищеності / проникливості. Через те Львів ще постане предметом есеїстичної обсервації у нових есеях Ю. Андруховича, адже грані цих зон розмиті, а простір для їх осмислення – невечірний.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрухович Ю. Дезорієнтація на місцевості. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1999. 124 с.
2. Андрухович Ю. Дияволховається в сирі. Вибраніспроби 1999–2005 років. Київ : Критика, 2006. 320 с.
3. Андрухович Ю. Лексикон інтимних міст. Довільний посібник з геопоетики та космополітики. Київ : Meridian Czernowitz, Майстеркниг, 2011. 480 с.
4. Добровольська В. Моделювання образів міст у есеїстичному романі Юрія Андруховича «Лексикон інтимних міст». Літературна творчість Григорія Сковороди й сучасність (до 300-річчя від дня народження) : зб. наук. статей. Одеса : Університет Ушинського, 2022. С. 187–193.
5. Євграфова А. Заголовок як актуалізатор текстової інформації. URL: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1080> (дата звернення 1.03.2024)
6. Загороднюк В. Подорожня есеїстика в романі «Лексикон інтимних міст» Юрія Андруховича: проблема жанру і енциклопедизму. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальнікомунікації. 2020. Том 31 (70). № 2. Ч. 4. С. 196–201.
7. Шевченко Т. Образ «своєї території» як концептуальний засіб вираження авторського світобачення в есеїстиці Ю. Андруховича. Проблеми сучасного літературознавства. 2011. Вип. 15. С. 273–279.